

INDIA@75

आजादी का अमृत महोत्सव

Impact Factor -7.675(SJIF)

ISSN-2278-9308

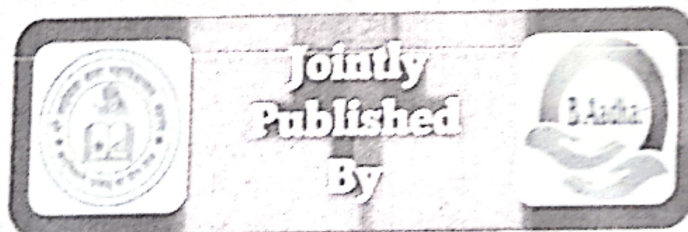
B.Aadhar

Peer-Reviewed & Referred Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

DECEMBER - 2021, ISSUE No.- (CCLXXXIII) 331

'RETROSPECTING 75 YEARS OF INDIA'S INDEPENDENCE'

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner

Tah. Hinganghat, Dist. Wardha (Maharashtra) 442307. &

Aadhar Social Research & Development Training Institute, Amravati.

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social Research & Development
Training Institute, Amravati

Editor

Dr. Naresh A. Bhojar

Director of Phy. Edu.

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts
College, Wadner. Dist. Wardha

Executive Editor

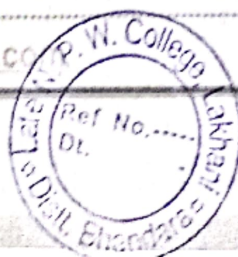
Dr. Uttam B. Parekar

Principal

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts
College, Wadner. Dist. Wardha

For Details Visit : www.aadharsocial.com

Aadhar Publication

Off. Principal

Late. N.P.W. College
Lakhani, Distt. Bhandara

Impact Factor - 7.675

ISSN - 2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Referred Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

DECEMBER -2021

ISSUE No- 331(CCCXXXI)

**RETROSPECTING 75 YEARS OF
INDIA'S INDEPENDENCE**

Prof. Virag.S.Gawande
Chief Editor :
Director

Aadhar Social Research &, Development Training Institute, Amravati.

Dr. U. B. Parekar
Executive-Editor
Principal

Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner

Dr. Naresh A.Bhoyar
Editor

Director of Phy Edu
Shri Saibaba Lok Prabodhan Arts College, Wadner

Aadhar International Publication

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

© All rights reserved with the authors & publisher

Off. Principal
Late. N.P.W. College
Lakhani, Distt. Bhandara

23.	राजकीय संस्कृती: व्यापकतेकडून संकुचिततेकडे	डॉ. अरविंद सोमनाथे	87
24.	भारतीय लोकसंख्या, पर्यावरण आणि प्रदूषण	प्रा. वंसता सिताराम वंजारी	91
25.	मानवी हक्क आणि भारतीय संविधान	प्रा. दिगंबरकुमार प्रल्हादराव लांडगे	95
26.	स्वातंत्र्योत्तर भारतातील स्त्री चळवळीची समीक्षा	आरती एम. देशमुख	98
27.	भारतीय संसदीय लोकशाही व राजकीय पक्ष	डॉ. विनोद मारोतराव मुडे	105
28.	सतारा जिल्ह्यातील सन १९४२ च्या चळवळीतील स्वातंत्र्य लढा	प्रा. डॉ. अनिल शिवाजी टिके	110
29.	मानवी हक्क आणि भारतीय संविधान	प्रा. डॉ. संभाजी तनपुरे	113
30.	स्वातंत्र्योत्तर भारताची अमृत महोत्सवी राजकीय वाटचाल	डॉ. श्रीनिवास भोंग	119
31.	भारतातील लोकसंख्या पर्यावरण आणि प्रदूषण	प्रा. धनंजय पां. गिन्हेपुंजे	124
32.	स्वातंत्र्योत्तर काळातील भारतातील पंचवार्षिक योजनाचा आढावा	डॉ. विठ्ठल धिनमिने	127
33.	भारतातील नक्षलवाद व मानवाधिकार : एक मागोवा	प्रा. मनोज के. सरोदे	133
34.	नक्षलवादी चळवळीची कार्यपद्धती	प्रो. मनोहर रामचंद्र चौधरी	137
35.	भारतीय समाज व लिंग भेद— स्वातंत्र्योत्तर कालखंड	प्रा. डॉ. अल्का सोमवंशी	142
36.	बालकांमधील कुपोषणाबाबत गर्भवती मातांची जागरूकता: एक अध्ययन	प्रा. डॉ. रोहिणी दि. मेश्राम	146
37.	स्वातंत्र्योत्तर भारतातील ग्राम दुर्देशेची कारणे—राष्ट्रसंताचे पोवाडे	डॉ. प्रवीण कारंजकर	150
38.	राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-२०२०: स्वरूप आणि आव्हाने	डॉ. संदिप काळे	155
39.	महात्मा गांधी व त्यांच्या राजकीय जीवनाचा प्रारंभ	प्रा. डॉ. त्रिंबक भिमराव राजदेव/ प्रा. स्नेहलता अशोक थिटमे	161
40.	स्वातंत्र्यपूर्व/स्वातंत्र्योत्तर काळातील भारतीय विचारवंत, समाजसुधारक, क्रांतिकारी, राजकीय नेत्यांचे कार्य व भूमिका	प्रा. रिता द. वाळके (डंभाळे)	164
41.	महात्मा गांधी: ग्रामस्वराज्य एक अभ्यास	प्रा. डॉ. अविनाश पांचाळ	172
42.	उदारीकरण, खाजगीकरण आणि जागतिकीकरणाची ३० वर्षे	प्रतिक गोकुलदास ठाकरे	175
43.	भारतातील ग्रामीण विकास योजना	डॉ. गजानन रा. सोमकुंवर	182
44.	मानवाधिकार आणि आंतरराष्ट्रीय संरक्षण : एक चिकित्सक अध्ययन	डॉ. सुभाष दौलतराव उपाते	187
45.	स्वातंत्र्योत्तर काळातील भारतात स्थापन झालेले राजकीय पक्ष: कार्य भूमिका व योगदान	प्रा. विनोद महादेवराव पुनवटकर	192
46.	भारतीय संविधानातील प्रास्ताविका व मूलभूत कर्तव्य आणि स्वातंत्र्य	प्रा. डॉ. उमेशकुमार पी. शहारे	196

भारतीय संविधानातील प्रास्ताविका व मूलभूत कर्तव्य आणि दहशतवाद
प्रा.डॉ. उमेशकुमार पी. शहारे
(राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख तथा रासेयो प्रमुख)स्व.निर्धन पाटील वाघाये महा.
लाखनी जि. भंडारा.

प्रस्तावना :

भारतीय संविधानाच्या प्रारंभी जी प्रास्ताविका जोडली आहे तिला उद्देशपत्रिका असे म्हणतात. भारतीय समाजातील विभिन्न प्रकारच्या विपमतांचे निराकरण करणे आणि सर्व नागरिकांना समान संधी उपलब्ध करून देणे अशी दुहेरी जबाबदारी भारतीय संविधानाच्या निर्मात्यांना पार पाडावयाची होती. यासाठीच त्यांनी मूलभूत हक्क आणि राज्यधोरणाची निदेशक अथवा मार्गदर्शक तत्वे संविधानात समाविष्ट केली आहेत. या प्रकरणात आपण भारतीय संविधानाची उद्देशपत्रिका, मूलभूत कर्तव्ये आणि दहशतवाद यांची ओळख करून घेणार आहोत.

भारतीय संविधानाची उद्देशपत्रिका (राज्यघटनेचा सरनामा) :

भारतीय संविधानाच्या प्रारंभीच उद्देशपत्रिका नमूद करण्यात आली आहे. म्हणून उद्देशपत्रिकेचा अभ्यास करण्यापासून भारतीय संविधानाच्या अभ्यासाचा प्रारंभ होतो असे म्हणता येईल. उद्देशपत्रिका हेच भारतीय संविधानाचे एक महत्त्वपूर्ण वैशिष्ट्य ठरले आहे.

उद्देशपत्रिका म्हणजे काय? : (Meaning of Preamble)

प्रत्येक राज्याच्या संविधानाची काही ना काही निश्चित अशी उद्दिष्टे असतात. कारण संविधान हे समाजाच्या विविध व महत्त्वपूर्ण उद्दिष्टांची पूर्ती करण्यासाठीच निर्माण झालेले संविधानाला समाजाचा मूलभूत कायदा असे म्हटले जाते. राज्यव्यवस्थेच्या विविध उद्दिष्टांच्या समग्र परंतु संक्षिप्त स्वरूपाच्या निवेदनाला उद्देशपत्रिका असे म्हणतात. संविधानाची संक्षिप्त रूपातील प्रस्तावना म्हणजे उद्देशपत्रिका होय असेही म्हणता येईल. प्रायः हे निवेदन संविधानाच्या सुरुवातीलाच दिलेले असते.

भारतीय संविधानाच्या पुस्तकात सर्वप्रथम उद्देशपत्रिका, त्यानंतर ३९५ कलमे (अनुच्छेद) आणि सर्वात शेवटी १० परिशिष्टे असा क्रम आहे. संविधानातील कलम क्र. १ ते ३९५ पर्यंतची सर्व कलमे म्हणजे भारतीय राज्यव्यवस्थेच्या कारभारासंबंधीच्या संवैधानिक तरतुदी होत. संवैधानिक तरतुदीचे पालन प्रत्येक भारतीय नागरिकाला करावे लागते. राष्ट्रापतीवर खटला चालविला जाऊ शकतो. (या खटल्याला महाभियोगाचा खटला असे म्हणतात.) अशाप्रकारे सर्व संवैधानिक तरतुदींना कायद्याचा आधार असतो. यावरून उद्देशपत्रिका म्हणजे कायद्याची मान्यता नसलेली घटनेची संक्षिप्त प्रस्तावना होय असा निष्कर्ष काढणे चुकीचे ठरते. कारण परिशिष्टे व उद्देशपत्रिका या दोहोत काही बदल करावयाचे असतील, तर त्यासाठीही घटनादुरुस्तीच्या मार्गाचा अवलंब करावा लागतो. संपूर्ण संविधानालाच कायद्याचा आधार असतो. उद्देशपत्रिका हा संविधानाचाच एक भाग असल्यामुळे, तिलाही कायद्याची मान्यता आहेत.

संपूर्ण भारतीय संविधानाचा आशय कमीतकमी शब्दात उद्देशपत्रिकेत नमूद करण्यात आला आहे. भारताच्या स्वातंत्र्यलढ्यात अनेक वर्षांपासून उराशी बाळगलेली स्वप्ने राष्ट्रीय नेत्यांनी उद्देशपत्रिकेच्या निमित्ताने स्पष्ट करता आली. म्हणूनच उद्देशपत्रिका म्हणजे संविधान निर्मात्यांच्या अंतःकरणाचा ठाव घेण्याचे ठिकाण होय असे म्हटले जाते.

उद्देशपत्रिकेचा मसुदा :

भारतीय संविधानाच्या प्रारंभी पुढीलप्रमाणे प्रास्ताविका जोडण्यात आली आहे.

भारताचे संविधान

प्रास्ताविका

आम्ही, भारताचे लोक, भारताचे एक
सार्वभौम समाजवादी धर्मनिरपेक्ष लोकशाही
गणराज्य घडवण्याचा व त्याच्या सर्व
नागरिकांस :

सामाजिक, आर्थिक व राजनैतिक न्यायः
विचार, अभिव्यक्ती, विश्वास, श्रद्धा व
उपासना यांना राखण्याचा उद्देशाने

Off. Principal

Late. N.P.W. College
Lakhani, Distt. Bhandara

दर्जाची व संधीची समानता:
निश्चितपणे प्राप्त करून देण्याचा आणि त्या
सर्वांमध्ये व्यक्तीची प्रतिष्ठा व राष्ट्राची एकता
आणि एकात्मता यांचे आश्वासन देणारी बंधुता
प्रवर्धित करण्याचा संकल्पपूर्वक निर्धार करून:
आमच्या संविधानसभेत आज दिनांक
सत्त्वीस नोव्हेंबर, १९४९ रोजी याद्वारे हे
संविधान अंगीकृत आणि अधिनियमित
करून स्वतःप्रत अर्पण करत आहोत.

उद्देशपत्रिकेचे तीन विभाग :

अभ्यासाच्या सोयीसाठी उद्देशपत्रिकेचे तीन विभाग पुढीलप्रमाणे पाडता येतात.

i) राज्यव्यवस्थेचे स्वरूप : उद्देशपत्रिकेचा पहिला भाग म्हणजे राज्यव्यवस्थेचे स्वरूप होय. सार्वभौम, समाजवादी, धर्मनिरपेक्ष, प्रजासत्ताक गणराज्य अशा स्वरूपाची राज्यव्यवस्था निर्माण करण्याचा घटनाकारांचा मनोदय उद्देशपत्रिकेच्या पहिल्या भागात दिसून येतो.

ii) शासनव्यवस्थेची उद्दिष्टे : उद्देशपत्रिकेचा दुसरा भाग म्हणजे शासनव्यवस्थेची उद्दिष्टे होय. यात संविधानाची व संविधानानुसार निर्माण होणाऱ्या शासनव्यवस्थेची उद्दिष्टे कोणती? यासंबंधीचे विवेचन करण्यात आले आहे. भारताच्या सर्व नागरिकांना... न्याय, स्वातंत्र्य, समता....बंधुता याची शाश्वती देणे, हे शासनव्यवस्थेचे उद्दिष्ट निश्चित करण्यात आले आहे.

iii) संविधानाचे उगमस्थान : उद्देशपत्रिकेचा तिसरा भाग म्हणजे संविधानाचे उगमस्थान होय. यात भारतीय जनतेच्या सार्वभौमत्वाचे विवेचन करण्यात आले आहे. आम्ही भारतीय लोक... हे सुरुवातीचे शब्द व आमच्या या घटना समितीत... ही घटना आमच्यासाठी तयार, मान्य व स्वीकृत करून स्वतःप्रत अर्पण करीत आहोत, हे शेवटचे वाक्य मिळून उद्देशपत्रिकेचा तिसरा भाग बनला आहे.

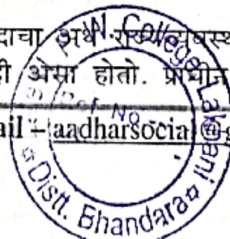
उद्देशपत्रिकेनुसार भारतीय राज्यव्यवस्थेचे स्वरूप : (Nature of Indian State System)

उद्देशपत्रिकेत भारताचे सार्वभौम, समाजवादी, धर्मनिरपेक्ष, प्रजासत्ताक असे गणराज्य निर्माण करण्याचे ठरवित आहोत, असा स्पष्ट उल्लेख आढळतो, यातील प्रत्येक शब्द अत्यंत महत्वाचा आहे. भारतीय राज्यव्यवस्थेचे स्वरूप स्पष्ट करणारी ही सर्व वैशिष्ट्ये अर्थपूर्ण आहेत.

(१) सार्वभौम राज्य : भारत सार्वभौम आहे, याचा अर्थ तो पूर्वीप्रमाणे ब्रिटिश साम्राज्याचा एक भाग राहिला नाही. इंग्लंड, अमेरिका ही जशी सार्वभौम राष्ट्रे आहेत. त्याचप्रमाणे भारतसुद्धा कोणत्याही परकीय राष्ट्राच्या नियंत्रणापासून मुक्त आहे. देशाच्या अंतर्गत बाबतीत धोरण ठरविण्याचा, निर्णय घेण्याचा व त्याची अंमलबजावणी करण्याचा अंतिम व सर्वोच्च स्वरूपाचा अधिकार भारताला आहे. तसेच, जगातील अन्य राष्ट्रांशी कसे संबंध ठेवावयाचे? यासंबंधीचे परराष्ट्रीय धोरण ठरविण्याचा पूर्ण हक्क आहे. १५ ऑगस्ट १९४७ पासून २६ जानेवारी १९५० पर्यंतच्या काळात भारत हे स्वतंत्र राज्य होते, परंतु भारताचा राजकीय दर्जा वसाहतीचे राज्य असा होता. मात्र संविधान अंमलात आल्यापासून भारत हे सार्वभौम गणराज्य बनले, म्हणून दरवर्षी २६ जानेवारी हा दिवस गणराज्य दिन म्हणून साजरा केला जातो.

(२) समाजवादी राज्यव्यवस्था : जनतेच्या हिताच्या दृष्टीने उत्पादनाची साधने व देवघेवीचे व्यवहार यावर समाजाची मालकी व नियंत्रण ठेवण्यास वचनबद्ध असलेली राज्यव्यवस्था, असे समाजवादी राज्यव्यवस्थेचे वर्णन करता येईल. उदा. आर्थिक देवघेवीच्या व्यवहारावर रिझर्व्ह बँकेचे नियंत्रण आहे. रेल्वे, वीज, पोलाद निर्मिती यासारख्या मूलभूत उद्योगधंद्यावर राज्याचे नियंत्रण आहे. शोडक्यात, समाजहिताला प्राधान्य देण्यास वचनबद्ध असलेली राज्यव्यवस्था, अशा समाजवादी राज्यव्यवस्थेचा अर्थ होतो. भारतीय समाजाचे हित साध्य करण्याच्या उद्देशाने, काही खाजगी उद्योगधंद्यांचे राष्ट्रीयकरण करण्यात आले आहे. तसेच कुळकायदा, सीलिंगचा कायदा यासारख्या काही कायद्यांची निर्मिती करून व्यक्तिहितापेक्षा समाजहिताला प्राधान्य देण्यात आले आहे. मूळ संविधानात समाजवादी राज्यव्यवस्था, असा उल्लेख नव्हता. मूळ उद्देशपत्रिकेत सार्वभौम प्रजासत्ताक गणराज्य असेच राज्यव्यवस्थेचे वर्णन होते. ४२ व्या घटना दुरुस्तीचे समाजवादी व धर्मनिरपेक्ष ही राज्यव्यवस्थेची वैशिष्ट्ये उद्देशपत्रिकेत समाविष्ट करण्यात आली आहेत.

(३) धर्मनिरपेक्ष राज्यव्यवस्था : धर्मनिरपेक्ष राज्य या शब्दाचा अर्थ राज्यव्यवस्था अथवा शासनव्यवस्था कोणत्याही एका विशिष्ट धर्माला बांधलेली असणार नाही असा होतो. प्रथम काळात अशोक राजा

भारतात व भारताबाहेर बौद्ध धर्माचा प्रसार केला. याचा अर्थ अशोकाचे राज्य एका विशिष्ट धर्माशी बांधिलकी स्वीकारणारे होते, असा होतो. काही मोगल शासकांच्या काळात तत्कालीन राज्यव्यवस्थेने मुस्लिम धर्माशी बांधिलकी स्वीकारली होती. परंतु संविधान अंमलात आल्यापासून भारताचा कोणताही एक असा विशिष्ट धर्म नाही. भारतीय राज्याने कोणत्याही एका धर्माशी बांधिलकी स्वीकारलेली नाही. एक धर्म— एक राज्य, अथवा धर्माधिष्ठित राज्य या तत्वाचा भारतीय राज्यव्यवस्थेत अस्वीकार करण्यात आला आहे.

भारतात विविध धर्म व पंथाचे लोक आहेत. प्रत्येकाला आपआपल्या धर्मानुसार किंवा पंथानुसार धार्मिक जीवन जगण्याचे स्वातंत्र्य देणे आवश्यक आहे ही जाणीव घटनाकारांना होती. म्हणून घटनाकारांनी धर्म ही व्यक्तीच्या जीवनाशी संबंधित बाब ठरविली. धार्मिक पूजा, श्रद्धा, आचरण इत्यादीसंबंधी प्रत्येक व्यक्तीला तिच्या मनाप्रमाणे वागणूक करण्यास मुभा दिली. धार्मिक आचाराक व्यक्तीव्यक्तीमध्ये आणि तसेच कोणत्याही सामाजिक व शासकीय कार्यामध्ये भेदभाव केला जाणार नाही. यामुळे सर्व धर्मांच्या व पंथांच्या अनुयायांना समान संधी, वागणूक व दर्जा मिळेल, असा धर्मनिरपेक्ष राज्यव्यवस्थेचा अर्थ आहे.

(४) प्रजासत्ता राज्यव्यवस्था : ज्या शासनव्यवस्थेत सर्व नागरिक प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षरित्या शासन चालविण्यात सक्रिय भाग घेतात, अशा शासनव्यवस्थेला प्रजासत्ताक राज्य असे म्हणतात. भारतात जनता आपले प्रतिनिधी निवडते. भारताचा राज्यकारभार चालविणारे केंद्रीय मंत्रिमंडळ, राष्ट्रपती व कायदे करणाऱ्या संसदेतील प्रतिनिधी प्रजेमार्फत निवडले जातात. संविधानात दुरुस्ती करण्याचा अधिकारही जनतेने निवडून दिलेल्या प्रतिनिधींना आहे. अशाप्रकारे प्रतिनिधींच्याद्वारे भारतीय प्रजा आपली सत्ता गाजवीत असते. म्हणून भारतात प्रजासत्ताक राज्यव्यवस्था आहे, असे म्हणता येते.

(५) गणराज्यव्यवस्था : लोकनियुक्त राष्ट्रप्रमुख असा गणराज्य या शब्दाचा अर्थ आहे. राष्ट्रपती हे भारताचे राष्ट्रप्रमुख आहेत. राष्ट्रपती जनतेच्या प्रतिनिधीकडून निवडला जातो. म्हणजे राष्ट्रपती लोकनियुक्त आहेत. इंग्लंडमध्ये संसदीय लोकशाहीपद्धतीची राज्यव्यवस्था आहे. परंतु इंग्लंडचा राष्ट्रप्रमुख लोकनियुक्त नाही. इंग्लंडचा राज्यप्रमुख अनुवंशिकतेच्या तत्त्वानुसार आपल्या पदावर येतो. ज्या राज्यातील रहिवासी एकाच वेळी स्वतंत्र नागरिक व प्रजा अशा दोन्ही भूमिका पार पाडत असतात आणि ज्या राज्यातील सत्ता मालकीहक्क या नात्याने कुणाही एका व्यक्तीच्या हाती न राहत जनहितार्थ वापरली जाते अशा राज्याला गणराज्य म्हणतात, अशी गणराज्याची व्याख्या ब्लंटश्लॉनने केली आहे. भारताने गणराज्यपद्धतीचाच स्वीकार केला आहे.

उद्देशपत्रिकेनुसार शासनव्यवस्थेची व संविधानाची उद्दिष्टे : (Objectives of Constitution & Govt.)

उद्देशपत्रिकेच्या दुसऱ्या भागात संविधानाची व संविधानानुसार कार्य करणाऱ्या शासनव्यवस्थेचे उद्दिष्टे काय राहतील? याचे स्पष्टीकरण केले आहे.

(१) न्याय : व्यक्तीच्या वागणुकीचा समाजाच्या हिताशी समन्वय साधणे, असा न्याय संकल्पनेचा अर्थ आहे. एखाद्या व्यक्तीच्या वर्तणुकीमुळे समाजाचे अहित होत असेल, तर त्या व्यक्तीचे वर्तन व्यवहार न्यायसंगत नाहीत असे म्हणावे लागते. न्याय प्रस्थापित करणे ही राज्याची जबाबदारी आहे. उद्देशपत्रिकेत सामाजिक, आर्थिक व राजकीय, असे न्यायाचे तीन प्रकार नमूद केलेले आहेत.

समाधिष्ठित समाजव्यवस्था निर्माण करणे, म्हणजे सामाजिक न्याय प्रस्थापित करणे होय. शोषणमुक्त अर्थव्यवस्था निर्माण करणे म्हणजे आर्थिक न्याय प्रस्थापित करणे होय. सर्व नागरिकांना राजकीय सहभागाची मुक्त व न्याय संधी देणारी राज्यव्यवस्था निर्माण करणे म्हणजे राजकीय न्याय प्रस्थापित करणे होय. भारताच्या सर्व नागरिकांना सामाजिक, आर्थिक व राजकीय न्याय मिळवून देणे हे शासनव्यवस्थेचे व संविधानाचे उद्दिष्ट ठरविण्यात आले आहे.

(२) स्वातंत्र्य : व्यक्तीला आपल्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास करण्यासाठी पुरेशा सोयी, सवलती व संश्लेष उपलब्ध असणे व त्याची निवड करण्याची व्यक्तीला मुभा असणे, असा स्वातंत्र्याचा अर्थ आहे. भारताच्या सर्व नागरिकांना विचार, अभिव्यक्ती, विश्वास, उपासना व श्रद्धा याबाबतीत स्वातंत्र्य प्राप्त व्हावे, हे शासनव्यवस्थेचे उद्दिष्ट राहिल, असे उद्देशपत्रिकेत नमूद करण्यात आले आहे. वर उल्लेखित बाबतीत राज्यसत्ता व्यक्तिस्वातंत्र्यात हस्तक्षेप करणार नाही, असा याचा अर्थ आहे. उद्देशपत्रिकेत नमूद केलेले स्वातंत्र्य मूलभूत अधिकारांच्या रूपाने साकार झाले आहे. नागरिकांना स्वातंत्र्य उपभोगता येणे तसेच आपल्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास करून घेता यावा, या दृष्टीने पोषक अशा सोयी, सवलती व संधी यांची निर्मिती राज्यसत्तेने करावी. या सकारात्मक अर्थानेही व्यक्तिस्वातंत्र्य देण्याचा प्रयत्न संविधानात करण्यात आला आहे.

(३)समता : स्वातंत्र्य आणि समता ह्या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत असे म्हटले जाते. धर्म, वंश, जात, लिंग यासारख्या आधारांवर असणारा मानवनिर्मित भेदभाव नष्ट करणे, जसा समतेचा अर्थ आहे. तसेच, सर्व व्यक्तींना व्यक्तिमत्त्वाचा विकास करून घेण्यासाठी पुरेशी किंवा पर्याप्त संधी उपलब्ध करून देणे म्हणजे समता प्रस्थापित करणे होय. एक व्यक्ती म्हणून प्रत्येकाचा दर्जा समान राहिल. व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी संधी उपलब्ध करून देताना सर्वांना समान वागणूक दिली जाईल, असे आश्वासन उद्देशपत्रिकेत नमूद करण्यात आले आहे. कायद्यासमोर सर्व व्यक्ती समान आहेत. तसेच सर्व व्यक्तींना कायद्याद्वारे समान संरक्षण मिळेल अशी समता प्रस्थापित करणे हे शासनव्यवस्थेचे उद्दिष्ट ठरविण्यात आले आहे.

(४)बंधुता : स्पृश्य व अस्पृश्य यासारखे सामाजिक भेदाभेद, प्रांतवाद, जातीवाद, सांप्रदायिक किंवा धार्मिक संघर्ष यासारख्या कारणांमुळे आपला देश पोखरला जात आहे. म्हणून देशाचे ऐक्य व एकात्मता कायम ठेवण्यासाठी, लोकांमध्ये बंधुत्वाची भावना निर्माण करणे आवश्यक आहे, याची घटनाकारांना जाणीव होती. राष्ट्राचे ऐक्य व एकात्मता कायम राहून व्यक्तीची प्रतिष्ठाही जतन केली जाईल. अशाप्रकारची बंधुत्वाची भावना भारतीयांमध्ये निर्माण करणे, हे संविधान तयार करताना घटनाकारांचे उद्दिष्ट होते. न्याय, स्वातंत्र्य व समता यांच्या पायावर उभारलेल्या या नवीन राष्ट्राच्या सर्व नागरिकांना आपण एक आहोत, असे वाटणे हा बंधुत्वाचा अर्थ आहे.

(iii) उद्देशपत्रिकेनुसार संविधानाचे उगमस्थान :

उद्देशपत्रिकेच्या तिसऱ्या भागात भारतीय संविधानाचे उगमस्थान कोणते, हे स्पष्ट केले आहे. आम्ही भारतीय लोक, हे उद्देशपत्रिकेतील प्रारंभीचे शब्द तसेच, आमच्या या संविधान सभेत हे संविधान तयार, मान्य आणि स्वीकृत करून स्वतःप्रत अर्पण करित आहोत, हे शेवटचे वाक्य यावरून संविधान भारतीय जनतेच्या प्रतिनिधीद्वारे निर्मित आहे, हे स्पष्ट होते.

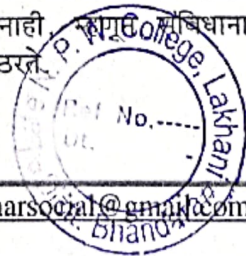
भारतीय संविधान हे घटनासमितीने (संविधानसभेने) निर्माण केले आहे. या घटनासमितीतील सभासद सार्वत्रिक प्रौढ मताधिकाराच्या तत्वानुसार सर्व नागरिकांनी मतदान करून निवडले नव्हते. (ब्रिटिश राजवटीत सर्व भारतीयांना मतदानाचा अधिकार नव्हता.) घटनासमितीतील सभासद अप्रत्यक्ष निवडणूक पद्धतीने निवडण्यात आले. याशिवाय संपूर्ण संविधान तयार झाल्यानंतर भारतीय जनतेला संविधानातील सर्व तरतुदी मान्य आहेत की नाही या प्रश्नावर जनतेचे सार्वमत घेण्यात आले नाही. अशा परिस्थितीत भारतीय संविधान जनतेने तयार केले आहे व मान्य केले आहे, असे म्हणणे योग्य ठरते काय? असा काही टिकाकारांचा आक्षेप आहे. हा आक्षेप योग्य नाही, हे पुढीलप्रमाणे स्पष्ट करता येईल.

(१)संविधानसभेच्या बैठकीत एका सभासदाने घटनेच्या मसुद्यावरील चर्चा तहकूब करावी. प्रौढ मताधिकाराच्या पद्धतीने सर्व प्रतिनिधी पुन्हा निवडले जावे, या निर्वाचित प्रतिनिधींना संविधान मान्य करण्याचा अधिकार राहिल हा आशय असणारा ठराव मांडला होता. परंतु हा ठराव बहुमताने फेटाळण्यात आला, कारण त्या परिस्थितीत प्रौढ मतदानपद्धतीने निवडणुका घेण्यात बराच वेळ निघून गेला असता. त्यामुळे संविधान तयार करण्याचे काम लांबणीवर पडले असते.

(२)प्रौढ मताधिकाराच्या पद्धतीने १९५२ साली पहिली सार्वत्रिक निवडणूक झाली. निवडणुकीनंतर आपल्या हाती सत्ता आल्यास आपण ही राज्यघटना रद्द करू. नवीन राज्यघटना तयार करू, असे आश्वासन निवडणूक जाहीरनाम्यात नमूद करून, काही राजकीय पक्षांनी निवडणुकी लढविल्या. परंतु अशा राजकीय पक्षांच्या उमेदवारांना सार्वत्रिक निवडणुकीत पूर्णपणे अपयश आले. म्हणजे त्या राजकीय पक्षांचा एकही उमेदवार निवडून आला नाही.

(३)एकीकडे संविधानाला विरोध करणाऱ्या राजकीय पक्षांच्या उमेदवारांना जनतेने पाठिंबा दिला नाही. दुसरीकडे घटनासमितीच्या ज्या सभासदांनी निवडणुकी लढविल्या, ते लोकसभेत अथवा विधानसभेत प्रचंड बहुमत प्राप्त करून निवडून आले. भारतीय मतदारांनी संविधान निर्मात्यांना निर्वाचित करून त्यांच्या कार्याचा गौरव केला असे म्हणता येईल.

या सर्व घटनांवरून घटनासमिती प्रातिनिधिक होती. संविधानाला जनतेचा पाठिंबा होता, हे स्पष्ट होते. १९५२ संविधान रद्द करण्याचा प्रश्न कोणत्याच निवडणुकीत उपस्थित करण्यात आला नाही. कोणताही राजकीय पक्ष संविधान रद्द करण्याची मागणी करित नाही. संविधानाचे उगमस्थान भारतीय जनता आहे. हे उद्देशपत्रिकेतील विधान अर्थपूर्ण व योग्य ठरते.

Off. Principal
Late. N.P.W. College
Lakhani, Distt. Bhandara

भारतीय संविधानातील मूलभूत कर्तव्य:

२००२ मध्ये ८६ व्या घटनादुरुस्तीने ११ मूलभूत कर्तव्य देण्यात आली. भारताच्या राज्य घटनेमध्ये मूलभूत कर्तव्यांची यादी सोव्हियत रशियाच्या राज्यघटनेवरून स्विकारण्यात आली आहे. अशाप्रकारची मूलभूत कर्तव्य आज जपानच्या राज्य घटने बरोबर भारताच्या राज्यघटनेत ते सुध्दा दिमून येतात. ते पुढीलप्रमाणे :-

भारतीय संविधानातील मूलभूत कर्तव्ये :-

१) संविधानाचे पालन करणे आणि संविधानात्मक आदर्श व संस्था राष्ट्रध्वज, राष्ट्रगीत यांचा आदर करणे.

२) भारतीय स्वातंत्र्यलढण्यात स्फूर्ती देणाऱ्या आदर्शांची जोपासना करून त्यांचे अनुसरण करणे.

३) भारताचे सार्वभौमत्व एकता, एकात्मता उन्नत ठेवणे व त्यांचे संरक्षण करणे.

४) देशाचे संरक्षण करणे व आव्हान केल्यास राष्ट्रीय सेवा करणे.

५) धार्मिक, भाषिक, प्रादेशिक किंवा वर्गीय भेदाच्या पलीकडे जाऊन भारतातील सर्व जनतेमध्ये सामंजस्य व बंधूभाव वाढीस लावणे, स्त्रियांच्या प्रतिष्ठेला कमीपणा आणणाऱ्या प्रथांचा त्याग करणे.

६) आपल्या समिश्र संस्कृतीच्या वारसांचे जतन करणे.

७) वने, सरोवरे, नद्या, वन्यजीवसृष्टी अशा अनेक नैसर्गिक पर्यावरणाचे रक्षण करणे.

८) विज्ञान निष्ठ दृष्टीकोन, मानवतावाद आणि शोधक बुद्धी यांचा विकास करणे.

९) सार्वजनिक मालमत्तेचे रक्षण करणे व हिंसाचाराचा त्याग करणे.

१०) राष्ट्राला प्रगतीपथावर नेणे त्यासाठी व्यक्तीगत व सामुदायिक कार्यामध्ये उत्तमता संपादन करणे.

११) जन्मदाता किंवा पालक आपल्या पाल्यास वयाच्या ०६ व्या वर्षापासून १४ वर्षांपर्यंत शिक्षणाचा संधी उपलब्ध करून देणे (हे कर्तव्य ८६ व्या घटनादुरुस्तीने २००२ मध्ये समाविष्ट करण्यात आले.)

अशा प्रकारे मूलभूत हक्कांची अंमलबजावणी करीत असतांना समाजविघातक व हिंसक कृती करण्यापासून नागरिकांना अटकाव करतात. नागरिकांमध्ये शिस्त व जबाबदारीच्या वर्तणुकीस प्रोत्साहन व प्रेरणा देण्यासाठी मूलभूत कर्तव्य महत्वाचे आहेत. एखाद्या कायद्याची घटनात्मक वैधता तपासण्यासाठी न्यायालयास मूलभूत कर्तव्य यांचा आधार घेता येऊ शकतो. मूलभूत कर्तव्य नागरिकांचे वर्तन नसल्यास संसद त्यावर एखादा कायदा करून शिक्षेची तरतूद करू शकते.

दहशतवाद :

२१ व्या शतकाच्या प्रारंभापर्यंत भारत, श्रीलंका, इझ्रायल यासारखे काही मोजके देश दहशतवादाशी सामना करीत होते, परंतु ११ सप्टेंबर २००२ रोजी अमेरिकेत घडलेल्या घटनेमुळे ह्या स्थितीत एकदम बदल झाला. आता अमेरिका, इंग्लंड, रशिया, फ्रांस, सौदी अरेबिया, पाकिस्तान, नेपाळ यासारखे अनेक लहान-मोठे देश दहशतवादाला तोंड देत आहेत. दहशतवादामुळे केवळ भारताचीच नव्हे तर जगाची शांतता व सुरक्षितता धोक्यात आली आहे. भारत तर स्वातंत्र्यप्राप्तीच्या काळापासून आजपर्यंत दहशतवादाच्या समस्येचा सामना करीत आहे.

(i) दहशतवादाचा अर्थ :

दहशतवादात अमानुषपणे हिंसाचार केला जातो. दहशतवाद्यांना मानवतावाद, आदर्श, नीतितत्वे यांच्याशी काहीही देणेघेणे नसते. आपले घ्येय साध्य करण्यासाठी सर्वसामान्य लोकांच्या मनाचा थरकाप उडविणाऱ्या हिंसक कृती करणे ही एकच गोष्ट त्यांना माहित असते. यामुळे दहशतवाद म्हणजे हिंसाचार असे समीकरण निर्माण झाले आहे. दहशतवाद समाजात भतीचे वातावरण निर्माण करतो. अधिकाधिक क्रूर स्वरूपाच्या हिंसक घटना करण्याकडे दहशतवाद्यांचा कल असतो, हिंसा करण्याची धमकी देणे आणि केवळ धमकी देण्यावर न थांबता वेळप्रसंगी अमानुष स्वरूपाची हिंसा करणे. या दोह्यांची समावेश दहशतवादामध्ये होतो. हिंसाचाराद्वारे समाजात भतीयुक्त वातावरण निर्माण करून आपल्या उद्दिष्टांच्या प्राप्तीसाठी संघटितपणे प्रयत्न करण्याची योजना म्हणजे दहशतवाद होय.

दहशतवाद ही हिंसेच कृत्ये करण्याची किंवा धमक्या देण्याची एक संघटित पध्दती आहे. एखाद्या विशिष्ट भूप्रदेशातील अथवा भूभागावरील लोकांच्या सुरळीत जीवनपध्दतीमध्ये वाचा निर्माण करणे हा विभिन्न प्रकारच्या दहशतवादी कारवायांमागील मूळ हेतू असतो. काहीवेळ शासनप्रमुख, राष्ट्रप्रमुख, लष्कर प्रमुख, वरिष्ठ सनदी अधिकारी यासारख्या सत्ताधारकांना ठार मारण्यासाठी दहशतवादी कृत्ये केली जातात. बहुतांशवेळा निरपराध नागरिकांचे दहशतवादी कारवाया करण्यात येतात.

लक्ष्य (टारगेट) असते. कारण काही निरपराध लोकांना ठार मारून लाखो या करोडोंच्या संख्येत असणाऱ्या लोकांच्या मनामध्ये आतंक वा भयभाव निर्माण करणे हा त्यांचा मुख्य हेतू असतो.

दहशतवाद हा दोन नेत्यांमधील वा व्यक्तींमधील संघर्ष नाही. तो संपूर्ण समाज किंवा खूप मोठ्या संख्येतील लोकसमुदाय विरुद्ध एखादी विशिष्ट संघटना वा गट अशा दोन पक्षांमधील संघर्ष आहे. उा. भारतीय समाजविरुद्ध लष्कर-ए-तोयबा, अमेरिकन समाजविरुद्ध अलकायदा, श्रीलंकेतील सिंहली लोकसमुदाय विरुद्ध लिट्टे संघटना इत्यादी, अत्याधुनिक शस्त्रास्त्रे, स्फोटके, प्रचंड पैसा, प्रशिक्षित मनुष्यबळ आणि ध्येयपूर्तीच्या स्नासाठी स्वतःच्या जीवावर उदार झालेले शेकडो कार्यकर्ते अशाप्रकारचे बळ दहशतवादी संघटनेजवळ असते. दहशतवादी कृत्ये करणारी संघटना आर्थिक, लष्करी अशा विभिन्न दृष्टीने शक्तिशाली असते.

(ii) दहशतवादी व्याख्या करण्यामधील अडचणी :

दहशतवाद या संज्ञेचा अर्थ वर नमूद केल्याप्रमाणे स्पष्ट करता येतो. परंतु दहशतवाद या संज्ञेची सर्वांना मान्य होईल अशी एक व्याख्या करता येत नाही. दहशतवादाची नेमकी व्याख्या करण्याबाबत एकमत नाही. कारण स्वातंत्र्ययुद्ध, सशस्त्र बंडखोरी, विद्रोह आणि दहशतवाद या सर्व संज्ञा पर्यायी अर्थ असणाऱ्या आहेत असे समजून त्यांच्या हेतुपूर्वक वापर केला जातो. उदा. जम्मू-काश्मीरमध्ये स्वातंत्र्य सैनिक मुक्तीसाठी लढत आहेत असा पाकिस्तानचा प्रचार सुरू असतो. काश्मीरची जनता लष्कर, पोलिस आणि शासनाच्या अत्याचारविरुद्ध विद्रोह करीत आहे, असे पाकिस्तानचे म्हणणे असते.

दहशतवादी कारवायांना उघडपणे किंवा छुप्या पद्धतीने पाठिंबा देणारी काही राष्ट्रे आहेत. दुसऱ्या शब्दात आपला राजकीय स्वार्थ साधण्यासाठी काही राष्ट्रे दहशतवाद या संज्ञेच्या नेमक्या व्याख्येबाबत नेहमीच आपली मतभिन्नता व्यक्त करीत असतात. म्हणूनच दहशतवादाच्या विरोधात खऱ्या अर्थाने अद्यापही 'जागतिक लोकमत' निर्माण झालेले नाही, से म्हणता येईल.

आंतरराष्ट्रीय क्षेत्रसारखीच स्थिती देशांतर्गत राजकारणातही असते. उदा. 'नक्षलवाद' हा दहशतवादाचाच एक प्रकार आहे की नाही? याबाबत राजकीय पक्षाचे नेते, पत्रकार, अभ्यासक इत्यादींमध्ये एकमत नाही. आदिवासींवर शासन, जंगलचे ठेकेदार, व्यापारी, सावकार इत्यादींद्वारे अन्याय व अत्याचार होतो. ते अनेक शतकांपासून वंचिततेच्या स्थितीत आहेत. शोषणासारख्या प्रतिकूल परिस्थितीविरुद्ध आदिवासींची उग्र स्वरूपाची प्रतिक्रिया म्हणजे नक्षलवादी चळवळीतील हिंसक घटना होय असे मत काही राजकीय नेते, पत्रकार व अभ्यासक व्यक्त करीत असतात. यामुळेच नक्षलवादाच्या विरोधात खऱ्या अर्थाने अद्याप्यंत 'भारतीय लोकमत', निर्माण झालेले नाही असे म्हणता येईल.

काही अभ्यासकांनी दहशतवादाची व्याख्या केलेली आहे. उदा. पॉल विल्किन्सच्या मते, 'दहशतवाद हे राजकारणात ब्लॅकमेल करण्याचे शस्त्र आहे. म्हणजे काही वा मूठभर लोकांच्या इच्छांना बहुसंख्याकांच्या मनाविरुद्ध त्यांच्यावर जबरदस्तीने लागू करण्याचे ते शस्त्र आहे.'

(iii) दहशतवादाची पद्धती व उद्दिष्टे :

दहशतवादी चाकोरीबद्ध अथवा निश्चित अशी ठरलेली एक पद्धती नाही. दहशतवादी कृत्ये करणारी संघटना आणि त्या संघटनेचे सदस्य त्यांना सोईची व योग्य होईल अशा पद्धतीचा अवलंब करतात. उदा. गावठी बॉम्ब व मानवी बॉम्बपासून आर.डी.ढक्स. यासारख्या अतिभयंकर स्फोटकापर्यंत विभिन्न प्रकारच्या स्फोटकांचा आणि शस्त्रास्त्रांचा उपयोग दहशतवादी कृत्ये करण्यासाठी केला जातो. रेल्वे स्टेशन, बस स्टॅंड, चित्रपटगृहे, बाजाराचे केंद्र यासारख्या गर्दीच्या आणि शहरामधील महत्वाचा ठिकाणी स्फोट घडवून आणण्याचे कृत्य दहशतवाद्यांकडून केले जाते, विमान त्यामधील प्रवाशांसह पळवून नेले जाते. दहशतवादी कृत्य केल्यानंतर शासनाचे आणि जनतेचे लक्ष आकर्षित होईल आणि भरपूर प्रसिद्धी मिळेल अशा पद्धतीचा अवलंब दहशतवाद्यांकडून केला जातो. दहशतवाद्यांच्या प्रमुख उद्दिष्टांचे विवेचन पुढीलप्रमाणे करता येईल.

(१) शत्रूपक्ष असणाऱ्या समाजाचे नेते, सर्वसामान्य जनता वैद्यकीय? अभियांत्रिकी, लष्कर यासारख्या विविध क्षेत्रातील श्रेष्ठीजन वर्ग ह्या सर्वांमध्ये जबरदस्त स्वरूपात भीतीची भावना निर्माण करणे हा दहशतवादाचा प्रमुख उद्देश असतो.

(२) आपल्या मागण्या मंजूर करून घेण्यासाठी शासनावर आणि समाजावर दबाव आणणे हे त्यांच्या कृतीमागील प्रमुख प्रयोजन असते.

(३) शत्रूपक्षाचे मनोधैर्य खचविणे हे त्यांचे एक प्रमुख ध्येय असते.

(४) शासनाविरुद्ध असंतोष असणाऱ्या लोकांचा अचूकपणे फायदा दहशतवादी घेतात अशा लोकांचा खुपीने आणि ते शक्य न झाल्यास जोरजबरदस्तीने पाठिंबा मिळविणे हे त्यांचे एक उद्दिष्ट असते.

(iv) भारतामधील दहशतवाद :

भारताने स्वातंत्र्य प्राप्तीच्या काळात जमातवादी दहशतवाद्याला तोंड दिले होते. भारत-पाकिस्तान फाळणीनंतर सरकारने प्रयत्नपूर्वक जमातवादी दहशतवादावर नियंत्रण मिळविले. १९५१ मध्ये नागालॅंडमध्ये दहशतवादाचा प्रारंभ झाला. यानंतरच्या काळात विभिन्न प्रांतात दहशतवाद पसरला असल्याचे दिसून येते. भारताच्या विभिन्न घटक राज्यातील दहशतवादाचे शोडक्यात विवेचन पुढीलप्रमाणे करता येईल.

(१) जम्मू-काश्मीरमधील दहशतवाद : जम्मू-काश्मीर राज्यात 'जमाते इस्लामी' 'प्लेबिसाइट फ्रंट' यासारख्या संघटना व पक्ष १९४७ पासूनच भारतातून फुटून निघण्यासाठी प्रयत्न करीत आहे. परंतु गेल्या १५ वर्षांत फुटीरतावाद्याला दहशतवादाचे स्वरूप प्राप्त झाले आहे. जम्मू-काश्मीरला एक स्वतंत्र राष्ट्र म्हणून दर्जा प्राप्त व्हावा. ते पाकिस्तानमध्ये विलीन करण्यात यावे या दोन विचारांचे समर्थन करणारे दोन गट आहेत. या दोन्ही गटांना पाकिस्तानकडून सर्व प्रकारचे सहाय्य हिमळते. याशिवाय अफगाण, सुदानी, अरब यासारख्या परकीय भाडोत्री अतिरेक्यांचा काश्मीरमधील दहशतवादामध्ये सर्वात जास्त सहभाग आहे. पाकिस्तानमधील आय.एस.आय. ही गुप्तचर संघटना जम्मू-काश्मीरमधील दहशतवादाचे मार्गदर्शन व नियंत्रण करते.

पाकिस्तान पुरस्कृत दहशतवाद्यांनी पध्दतशीरपणे काश्मीर खोऱ्यातील सुमारे तीन लक्ष हिंदू पंडितांना तेथून हाकलून देण्यात यश मिळविले आहे. हे हिंदू काश्मीरी पंडित आपल्याच देशात निर्वासित म्हणून जीवन जगत आहेत. १९८८ पासून काश्मीर आणि संपूर्ण भारतात राजकीय अस्थिरता निर्माण करणे, भारताच्या आर्थिक विकासाची गती मंद करणे त्यांनी हे आपले उद्दिष्ट निश्चित केले आहे. यासाठीच त्यांनी भारताच्या संसदेवर आणि जम्मू-काश्मीरमधील विधानसभेवर हल्ला करण्याची योजना अंमलात आणली.

(२) पंजाबमधील दहशतवाद : आज पंजाबमधील दहशतवाद जवळजवळ संपुष्टात आला आहे. १९८१-८३ १९८१ पासून पंजाबमधील दहशतवादाने अत्यंत उग्र रूप धारण करण्यास सुरुवात केली. १९८२-८३ या वर्षात पत्रकार, शिक्षक, विद्यार्थी, स्थानिक व प्रादेशिक स्तरावरील नेते अशा शोकडो निरपराध लोकांची हत्या दहशतवाद्यांनी केली. संत जर्नालसिंग भिंद्रानवाले यांनी पंजाबभर विखुरलेल्या सर्व दहशतवाद्यांना एकत्र केले. अमृतसरच्या सुवर्ण मंदिरात शस्त्रास्त्रांचा व स्फोटकांचा साठा जमा केला. यामुळे सुवर्ण मंदिरात अत्यंत दहशतीचे वातावरण निर्माण झाले होते. शेवटी ६ जून १९८४ रोजी सरकारने लष्करी कार्यवाही केली. त्यात भिंद्रानवाले मारले गेले.

३० ऑक्टो. १९८४ रोजी झालेल्या इंदिरा गांधींच्या हत्याकांडानंतर पंजाबमध्ये जमातवादी दहशतवाद चांगलाच फोफावला. शेवटी सर्वप्रथम रिबेरो आणि त्यानंतर के.पी.एस. गिल या दोन कर्तबगार पोलिस अधिकाऱ्यांच्या हाती पंजाबमधील दहशतवादाचा बिमोड करण्याची सूत्रे सोपविण्यात आली. त्यांनी पंजाबमधील जमातवादी दहशतवाद निपटून काढण्यात यश मिळविले.

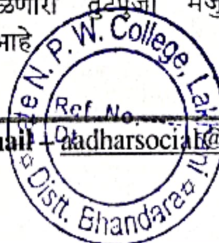
(३) नक्षलवाद्यांचा दहशतवाद : पश्चिम बंगालमध्ये 'नक्षलवादी' नावाचे एक खेडे आहे. तेथे १९६७ मध्ये शेतकऱ्यांचे एक स्वयंस्फूर्त आंदोलन सुरू झाले. प्रारंभी हे आंदोलन स्थानिक स्वरूपापुरतेच मर्यादित होते. पुढे चारू मुद्दुमदार, कानू संन्याल, विनोद मिश्र या नेत्यांनी मार्क्सवादी कम्युनिस्ट पक्ष सोडून नव्या माओवादी पक्षाची स्थापना केली. या अति जहालवादी गटाकडून चालविली जाणारी ही चळवळ 'नक्षलवादी चळवळ' म्हणून नावारूपाला आली.

नक्षलवादी भागात ही चळवळ सुमारे तीन वर्षे सुरू होती. हा उठाव फसला तरीही भूमिगत झालेल्या कार्यकर्त्यांनी आपले स्वतंत्र अस्तित्व कायम राखून क्रांती अद्याप संपली नसल्याचे घोषण केली. आज भारताच्या विविध भागात नक्षलवाद्यांचे २७ गट कार्यरत आहेत. या सर्वांची 'हिंसाचारातून क्रांती' घडवून आणण्याच्या विचारांवर पूर्ण श्रद्धा आहे. बटाईदारांच्या प्रश्नातून निर्माण झालेले नक्षलवादी आंदोलन आज त्या प्रश्नापासून पूर्णपणे दूर गेले आहे. आता केवळ शेतकरी व शेतमजुरांचेच नाही तर सर्वच शोषित वर्गाचे प्रश्न सोडविण्यापर्यंत त्यांच्या कार्यक्षेत्राचे क्षितिज विस्तारले आहे. आदिवासींचे निवासस्थान असणाऱ्या भागातील सरकारी अधिकाऱ्यांचा भ्रष्टाचार, जमीन खात्याकडून आणि ठेकेदारांकडून आदिवासींना मिळणारी तटपंजी मजुरी या दोन प्रश्नांच्या सोडवणुकीवर या चळवळीने आपले लक्ष केंद्रीत केले आहे.

Off. Principal

Late. N.P.W. College

Dist. Bhandara

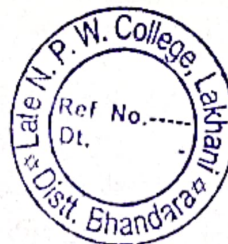
(४) ईशान्य भारतातील दहशतवाद : स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर भारतातून फुटून निघून स्वतंत्र नागालँड निर्माण करण्यासाठी सशस्त्र संघर्ष सुरू केला. त्यांचा हा संघर्ष डॉ. फिजोच्या नेतृत्वाखाली सुरू होता. पुढे स्वतंत्र नागालँड या घटक राज्याची निर्मिती करण्यात आली. त्यामुळे नागांच्या आंदोलनाची तीव्रता काहीशी कमी झाली. १९८० मध्ये बंगला देशी घुसखोरांच्या प्रश्नावर आसाममध्ये आंदोलन सुरू झाले. या आंदोलनालाही हिंसक वळण लागून त्यात सुमारे पाच हजार लोकांना आपले प्राण गमवावे लागले. नागानंतर मिझो टोळ्यांनीही लाल डेंगाच्या नेतृत्वाखाली दहशतवादी कारवाया सुरू केल्या. मिझोराम घटक राज्याच्या निर्मितीनंतर ही चळवळ थोडीशी मंदावली. परंतु अद्यापही आसाम आणि त्या सभोवताल असणाऱ्या मणीपूर, त्रिपूरा इत्यादी सात राज्यांमध्ये उल्फा, बोडो या गटांच्या दहशतवादी कारवाया सुरूच आहेत. त्यात निरपराध नागरिकांप्रमाणेच सशस्त्र दलांचे शूर जवान आणि अधिकारीही बळी जातात.

(v) उपाययोजना :

भारतातील दहशतवादी आटोक्यात आणण्यासाठी सर्वप्रथम राजकीय पक्षांमध्ये एकमत निर्माण व्हावयास पाहिजे. अत्याधुनिक शस्त्रास्त्रे व वेगवान वाहतुकीची साधने यांचा पुरवठा करून दहशतवादाशी मुकाबला करणाऱ्या सशस्त्र दलाची शक्ती वाढविणे आवश्यक आहे. दहशतवादी गुन्हेगारांना कठोर शिक्षा देण्यासाठी ताडा, पोटा यासारखे कायदे करणेही आवश्यक आहे. या सर्व अल्कालीन उपाययोजनेसोबतच कार्यक्षम प्रशासन, आर्थिक विकास, सहिष्णूता आणि परस्पर सद्भाव निर्माण करणे यासारखी दीर्घकालीन उपाययोजना करणे देखील आवश्यक आहे.

संदर्भ सूची :-

- १) रा.ज.लोटे-भारतीय शासन आणि राजकारण, पिंपळपुरे अँड कं. पब्लिशर्स, नागपूर - ४४००३२.
- २) रा.ज.लोटे - राज्यशास्त्रीय सिध्दांत, पिंपळपुरे अँड कं. पब्लिशर्स, नागपूर - ४४००३२.
- ३) रा.ज.लोटे- भारतीय शासन आणि राजकारण, पिंपळपुरे अँड कं. पब्लिशर्स, नागपूर - ४४००३२.
- ४) डॉ. अलका देशमुख - भारतीय लोकशाही प्रक्रिया, श्री. साईनाथ प्रकाशन नागपूर - ४४००१०.
- ५) डॉ. विनोद गायकवाड - भारतीय लोकशाहीतील स्थित्यंतरे, श्री. साईनाथ प्रकाशन नागपूर - ४४००१०.
- ६) <https://www.fundamental.in>
- ७) <https://www.mpsctoday.com>
- ८) <https://www.mpsworld.com>
- ९) <https://mr.m.wikipedia.org>

Off. Principal
Late. N.P.W. College
Lakhani, Distt. Bhandara